

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, BELİRLEYİCİLERİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

Güner KOÇ AYTEKİN*

ÖZ

Küresel ekonomik ilişkiler ile birlikte artan uluslararası entegrasyon hareketleri, Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) önemini daha da artırmıştır. Özellikle Gelişmekte Olan Ülkelerin (GOÜ) ekonomik kalkınma ve refahlarını artırmak ve finansman sorunlarını gidermek amacıyla ihtiyaç duydukları DYY'ler, gittikleri ekonomilerde birçok makro değişkeni de etkilemektedir. Bu süreç içerisinde, GOÜ'lerin kalkınmaları ve bunu sürdürebilmelerinin önündeki en büyük sorun, sermaye birikimlerinin dolayısıyla, tasarruflarının yetersiz oluşudur. Bu nedenle, özellikle söz konusu ülkelerin gelişmelerini sağlamada DYY'ler anahtar bir rol oynamaktadır. Bu makalede, Uluslararası Doğrudan Yatırımları (UDY) oluşturan, Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) ve Gayrimenkul Yatırımları içinde DYY'ler üzerinde durulacaktır.

DYY'ler finansal kaynak ve teknolojik yetersizlik gibi konularda etkin rol almalarının yanında; üretim, gelir ve verimlilik artışları sağlama, yeni iş alanları yaratma, işsizliği azaltma ve daha pek çok boyutuyla önem taşımaktadır. Dolayısıyla DYY'ler, tüm dünyada büyümenin ve gelişmenin önemli bir faktörü olarak kabul edilmekte ve DYY'leri çekebilme konusunda küresel bir rekabet yaşanmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, DYY'lerin ekonomik performans üzerinde canlandırıcı, refah düzeyini artırıcı ve finansman sorunlarını giderici yöndeki etkilerinin analiz edilerek değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Doğrudan Yatırımlar, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Küreselleşme, Ekonomik Kalkınma ve Büyüme.

* Doç. Dr., Ufuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret Bölümü, vkocaytekin@gmail.com

Bu makale, yazarın Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Etkileri ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler" adlı yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

FOREIGN DIRECT INVESTMENTS, THEIR DETERMINANTS AND ECONOMIC EFFECTS

ABSTRACT

International integration movements, which was increased with the global economic relations, has added more importance to the Foreign Direct Investments (FDIs). The FDIs which were appealed mainly by the less developed and the developing countries for increasing their economic development and the welfare for a way to overcome their financial problems which in turn spreads into their economies and effects a lot of macro variables. Within this process, the main problem of development and continuation of development of the developing countries are the lack of capital accumulation and consequently the lack of savings. As a result of this, the FDIs are playing a key role for the development of the countries in question. International Direct Investment constitutes from Foreign Direct Investment and Real Estate Investments. In this article, we will focus on FDIs.

Besides the key role of the FDIs playing especially on the financial source and the technological insufficiency, FDIs also play a very important role in increasing the production in order to increase the revenue and efficiency, to create new business areas, to decrease and to stop the unemployment and many more aspects. Consequently, FDIs are accepted as the important factor of the enlargement and development in the whole of the world. From this point of view, there exists a global competition in order to attract FDIs in the whole world. The main purpose of this study is to analyze and evaluate the effects of FDIs on economic performance, improving the welfare level and reducing the financial problems.

Keywords: International Direct Investments, Foreign Direct Investments, Globalization, Economic Development and Growth.

1. Giriş

Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY), küreselleşme sürecinin ve dünyada yaşanan entegrasyon hareketlerinin en üst düzeyde yaşandığı ve giderek arttığı dünyamızda, bu ortamın en önemli unsurlarındandır. Küreselleşme süreciyle birlikte, ekonomilerdeki tasarruf yetersizliğinden kaynaklanan, yoksulluk ve işsizlik başta olmak üzere birçok önemli sorun da ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların çözümünde ve sürdürülebilir büyüme, sosyal ve ekonomik refah düzeyinin artırılması ve finansman kaynakları içinde en çok yarar sağlaması bakımından çekilebilecek DYY'ler büyük önem taşımaktadır.

DYY'ler, küreselleşmenin ayrılmaz bir unsuru olarak, dünya ekonomisine yön veren etmenlerin başında gelmektedir. Ülkelerin ekonomik kalkınmalarının önündeki en önemli engellerin başında sermaye birikimi ve tasarruf yetersizlikleri gelmektedir. Özellikle GOÜ'ler açısından bakıldığında, finansman yetersizliği, söz konusu ülkelerde başlıca sorun olmaktadır.

DYY artışlarındaki bir başka neden de XX. yy.ın ikinci yarısından itibaren küreselleşme süreciyle birlikte artan entegrasyon hareketleridir. 1960'lı yıllardan sonra GOÜ'lere yapılan DYY artışlarında IMF (International Monetary Fund), GATT (The General Agreement on Tariffs and Trade), Dünya Bankası (The World Bank) ve AB (Avrupa Birliği) gibi entegrasyonların da teşvik edici etkileri olmuştur. Diğer GOÜ'ler gibi kalkınma ve gelişme yolunda ilerleyen ülkemiz, AB üyeliğini en kısa zamanda gerçekleştirebilme yolunda gereken adımları atmaya devam etme eğilimindedir. Entegrasyonlar; entegrasyona giren ülkeler arasında DYY'leri artırdığı gibi entegrasyon dışında kalan ülkelerin de bu pazara girmek için entegrasyon bölgesinde DYY artırımları gözlenen bir durumdur. Türkiye açısından da DYY'lerin olumlu etkilerinden yararlanmak suretiyle olumlu gelişmeler sağlanabileceği ve DYY'lerin bu anlamda ülke ekonomisini canlandırıcı anahtar bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

DYY'ler günümüzde, sermaye ve yatırım konusunda büyük sıkıntılar yaşayan, iç ve dış finansman yetersizliği olan ülkemiz için de çok önemlidir. Türkiye, gelişmiş ülkeler seviyesinde ekonomik ve sosyal refaha ulaşabilmek için mutlaka istikrar içinde büyüme hızını artırmak durumundadır. Bu konudaki kaynak açığını kapatabilme konusunda da DYY'ler büyük bir potansiyele sahiptir. Türkiye'nin ekonomik gündeminde yıllardır en önemli konulardan biri olan DYY'ler, ülkemiz açısından birçok yönden yüksek potansiyel taşımaktadır. Bununla birlikte, ülkemiz oldukça liberal bir DYY Kanunu'na sahip olmasına rağmen, ne yazık ki bu konuda istenilen düzeylere ulaşamamış ve DYY'leri çekme noktasında hedeflerin gersinde bir performans göstermiştir. Bu makalede temel amaç, DYY'lerin ekonomik performans üzerinde canlandırıcı, refah düzeyini artırıcı ve finansman sorunlarını giderici yöndeki etkilerinin değerlendirilmesidir. Bu konu, DYY'lerin finansal kaynak ve teknolojik yetersizlik alanlarında aldığı rolün yanı sıra, üretim, gelir ve verimlilik artışları sağlama, yeni iş alanları yaratma, işsizliği azaltma gibi başlıklar altında ele alınmaktadır.

2. DYY'lerin Tanım ve Kapsamı

Uluslararası sermaye hareketleri, kamu ve özel sermaye hareketleri olmak üzere başlıca iki grupta toplanabilir. Bunlardan kamusal nitelikte olanlar; faiz, vade ve bazı ödeme koşulları ve

içerdiği diğer farklılıklarla beraber hibe ve kredi olarak verilenler şeklinde iki grupta tanımlanabilir. Özel sermaye hareketlerini de, Portfolyo Yatırımları ve Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (UDY) oluşturmaktadır. UDY'ler de DYY'ler ve Gayrimenkul Yatırımları'ndan oluşmaktadır. Bu çalışmada, biz incelemelerimizi DYY'ler kapsamında ele alacağız.

Genel bir tanımlama ile bir ülkede yerleşik kişi veya kuruluşların ülke sınırlarının dışında servet edinmelerine uluslararası yatırım veya yabancı sermaye yatırımı adı verilir. Yabancı ülkelerde edinilen servetler ise ya mâli ya da reel (fiziki) bir nitelik taşıyabilir. Yabancı tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin satın alınması mâli niteliklidir. Bu tür yatırımlara uluslararası portfolyo yatırımı da denmektedir. Öte yandan, yabancı ülkelerde bina¹, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki değerler elde edilmesi de Doğrudan Yabancı Yatırımların kapsamındadır (Seyidoğlu,1994: 577).

Yine DYY'ler, büyük bir firmanın (Uluslararası Şirket - UAŞ) ana merkezinin bulunduğu yer dışındaki ülkelerde yeni bir şirket kurması veya var olan bir yerli firmayı satın alarak veya sermayesini artırarak kendine bağlı şirket durumuna getirmesi biçiminde de tanımlanabilir. Burada yatırımı yapan asıl şirkete “ana şirket” (parent company), yabancı ülkede edinilen şirkete de “bağlı şirket” (subsidiary), “yabancı sermaye şirketi” veya yalnızca “şube” denilmektedir. DYY'lerin en önemli özelliklerinden birisi, bunların yalnızca bağlı şirketin mülkiyetini elinde bulundurmakla (kısmen veya tamamen) kalmamaları, aynı zamanda onun yönetimini de denetlemeleridir. Bağlı şirket, genellikle ana şirketin elinde bulunan teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret ünvanı (trademark) ve öteki araçlardan yararlanma ayrıcalığına sahiptir. Karşılığında ise kazanılan kârlar, kısmen veya tamamen ana şirkete transfer edilir (Seyidoğlu,1994: 578).

Ekonomide iş bölümü, başlangıçta, emek-yoğun ve sermaye yoğun mallar olarak ele alınırken, artık bunun yerini üretimdeki aşamalar itibarıyla “iş bölümü” almıştır. Bu doğrultuda, ürün ticaretinin yerini “task trading” (iş ticareti), yatay entegrasyonun yerini de “dikey uzmanlaşma” almıştır. Bu gelişmeler, DYY'lerin içerik ve şekillerini de belirlemeye başlamıştır. Dolayısıyla, bu küresel gelişim ve eğilim içerisinde, yüksek katma değerli üretim konularında ve aşamalarında yer alabilmek ve üretilen katma değeri iyi fiyatla satabilmek büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda (Jianwei and Kun, 2018), küreselleşmenin hızla ilerlemesi ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte, uluslararası işbölümü, endüstriler içinde ve arasında çeşitli süreçlere büyük ölçüde nüfuz etmiştir. Böyle bir arkaplanda UAŞ'ler, küresel değer zincirindeki dikey uzmanlaşmanın gerçekleştirilmesi amacıyla uluslararası emek yoğun ve düşük katma değerli ürünleri transfer etmeye başlamışlardır. Bu durum, aynı zamanda yeni uluslararası “iş bölümü”nün de ana şekli olmuştur.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı - Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 Yılı Raporu'ndaki tanımlara göre (Hazine Müsteşarlığı, 2001: 11):

¹ Üretken faaliyetler nedeniyle gerçekleştirilen alımlar kastedilmektedir. Bu anlamda diğer gayrimenkul yatırımlarından farklılık göstermektedir.

Yabancı Sermaye: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nca alım-satımı yapılan konvertibl döviz ve efektif cinsinden nakdi sermayeyi,

- Yabancı sermayeli kuruluşlarda, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin hissesine tekabül eden net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek tutarların, dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin transferi veya transfer edilebilir değerleri,
- Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı ve malzeme ile Hazine Müsteşarlığı'nın kabul ettiği sair lüzumlu malları, (Bu değerler, 1996 yılından sonraki fiili giriş rakamları içerisinde yer almamaktadır).
- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların, kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından, Hazine Müsteşarlığı'nın sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları,
- Patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Müsteşarlıkça kabul edilenleri ifade eder.

Fiili Giriş: Yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşlarca şirket kurmak, şirketlere iştirak etmek, şube, irtibat bürosu, temsilcilik, acente açmak, hisse almak ve diğer nedenlerle ilgili olarak yurda getirilen bedelleri ifade eder. Bu bedeller:

- Gayrimenkul alımları nedeni ile yurda getirilen bedeller ve
- Belli döviz çıkış kodu ile mutlaka birlikte kullanılacak olan bedelleri ifade etmektedir.

Dolayısıyla bunlar, Türkiye'deki yatırım ve ticari faaliyetlerden sağlanmış, yurtdışına transfer edilebilir gelirlerin, yurtdışına transfer edilmeksizin sermaye artırımında kullanımı ifade etmektedir.

Komple Yeni Yatırım: Mal ve hizmet üretimine yönelik olarak, ana makine ve teçhizat ile yardımcı tesisleri içeren, gerektiğinde arazi-arsa, bina-inşaat harcamalarını da ihtiva eden yatırımlardır. İstatistiki değerlendirmelerde yeni yatırım tanımı, yeni yapılan bir yatırım için izin verilen yabancı sermaye miktarını ifade etmektedir.

Tevsii: Yeni bir yatırım kimliği taşımayan, genişleme yapıldıktan sonra mevcut tesis ile altyapı müşterekliği oluşturularak bir bütün teşkil eden, aynı işletmede, aynı mal ve hizmetin kapasitesini artırmaya yönelik yatırımlardır. İstatistiklerdeki tevsii ifadesi, tevsii yatırım yapacak firmanın, bu yatırım için getirmeyi beyan ettiği ve izin verilen yabancı sermaye miktarını içermektedir.

Sermaye Artışı: Yabancı sermayeli şirketin mevcut sermayesini artırması sırasında, yabancı ortağın payına düşen, izin verilen yabancı sermaye miktarını belirtmektedir.

İştirak: Yerli ya da yabancı sermayeli bir şirkete, yabancı tüzel ya da gerçek kişinin her birinin katılmasını sağlamak için izin verilen yabancı sermaye miktarını ifade etmektedir. Eskiden var olan minimum 50.000 ABD Doları miktarı 17.6.2003 tarihli 4875 sayılı yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile kaldırılmıştır.

3. DYY'lerin Diğer Sermaye Hareketleri ile Karşılaştırılması

DYY'ler, uluslararası sermaye hareketlerinin özel bir türüdür. Yatırım yapılan ülkelerde pek çok faktörü etkileyerek ülkelerin genel ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları üzerinde önemli rol oynarlar.

Sıcak para olarak adlandırılan kısa vadeli sermaye hareketleri ise ülke ekonomileri üzerinde çeşitli olumsuzluklara ve ekonomik krizlere neden olabilmektedirler. Portfolyo yatırımlarının aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzere etkin bir yatırım çeşidi olmaması, diğer finansman kaynaklarının da yeterli düzeyde bulunmaması (çeşitli krediler vb.) nedeniyle DYY'ler neredeyse zorunluluk arz eden bir konuma yükselmişlerdir. Bu doğrultuda, DYY'ler tasarruf açığı bulunan ülkelerde kalkınmanın finansmanını sağlama bakımından da diğer sermaye kaynaklarına göre daha güvenilir ve avantajlı bir yapıda olduklarından dolayı tercih edilmektedirler.

DYY'ler dış ödemeler dengesi tablosunda sermaye hareketleri bölümünde yer alan bir kalemdir. Aynı bölümde yer alan portfolyo ve sıcak para hareketlerinden farklıdır.

4. DYY'ler ve Portfolyo Yatırımları Arasındaki Başlıca Farklar

Daha önce de belirtildiği üzere DYY'ler, uluslararası sermaye hareketlerinin özel bir türüdür ve söz konusu yatırımların tamamına yakını Uluslararası Şirketler (UAŞ) tarafından gerçekleştirilmektedir.

Portfolyo yatırımları ile DYY'ler arasında aşağıda açıklanan bazı önemli farklılıklar bulunmaktadır (Seyidoğlu, 1994: 578-579):

Bu farklardan en önemlisi, yabancı ülkede yapılan yatırımın yönetimi konusunda kendini gösterir. DYY konumunda yabancı ülkede kurulan şirket, ana şirketin doğrudan denetimi altındadır. Çoğu kez bu şirketin üst yönetim kadrolarında ana şirket tarafından atanan yöneticiler yer alır. Burada, yabancı sermaye yatırımının başındaki “doğrudan” sözcüğü işletme yönetimindeki bu yabancı etkinliğini ifade etmektedir. Oysa uluslararası portfolyo yatırımları durumunda, bir yabancı tahvil veya hisse senedi satın alınırken şirket yönetiminin doğrudan denetlenmesi söz konusu değildir. Yani, ulusal şirket bu yolla uluslararası piyasalardan finansman sağlamış olur, yönetim eskisi gibi yerel yöneticilerin ellerinde sürdürülür.

İkinci olarak, DYY'ler durumunda, yabancı yatırımcı, sermayesinden başka, genellikle üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de birlikte getirir. Portfolyo yatırımlarında ise yabancı yatırımcının, sermayesinden başka bir katkısı yoktur.

Üçüncü olarak, yatırımcıların kimlikleri de birbirlerinden farklıdır. Portfolyo yatırımlarını tasarruf sahibi gerçek kişiler de yapabilirler. Oysa uygulamada DYY'leri yapanların hemen hemen tamamı UAŞ'lerdir.

Dördüncü bir fark, yatırımın anapara ve gelirlerinin geri ödenmesiyle ilgilidir. Portfolyo yatırımlarında gelir ve amortismanların geri ödenme koşulları önceden belirlidir. Borç alanlar bakımından tahvil, sabit bir döviz borcu niteliğinde olup, ekonomik koşullara göre değişmez. Oysa doğrudan yatırımlarda genellikle belirli bir amortisman yoktur. Kâr transferleri de

işletmenin kazanç durumuna ve hükümetlerin transferler üzerine koydukları kısıtlamalara bağlıdır.

Portfolyo yatırımlarında temel amaç, uluslararası faiz oranlarındaki farklılıklardan yararlanmaktır. Söz konusu bu yatırımlarda yatırıma tek konu olan faktör, yatırımcının sermayesidir. Bu noktada, DYY'lerin etki ve farklılığı ortaya çıkmaktadır. Portfolyo yatırımlarında; Ar-Ge, üretim teknolojisi, pazarlama becerileri, yönetsel uzmanlık vb. faktörler yatırıma eşlik etmez. DYY'ler ise, diğer uluslararası sermaye hareketlerinden farklı olarak, değişik ölçülerde içerdiği kontrol, yönetim, teknoloji ve işletmecilik bilgilerini de içeren geniş anlamda bir sermaye hareketidir.

5. DYY Türleri

Genel anlamda DYY'ler iki durumda karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, tamamen yeni bir şekilde gerçekleştirilen yatırımlardır (Greenfield Investment - Komple Yeni Yatırım) ki bunların fiziksel olarak yeni bir yatırım olmalarından dolayı, istihdam, sermaye vb. yönlerden ekonomiye sağladıkları katma değer daha fazladır. Diğer de mevcut bir yerli üretici ile birleşme veya bu yatırımın satın alınması (Merger and Acquisition - M&A) yoluyla olan şeklidir ki bunlar da yaygın kullanımıyla "şirket evlilikleri" dir.

Bazı durumlarda yatırımlara ilaveler yapılması gündeme gelebilir. Yine, bazı durumlarda sahiplikler bir yabancı şirketten diğerine geçebilir. Bu tür işlemlerde, şirketin üretim gücü yanında, şirketin pazar payı ve insan kaynaklarına da sahip olunur. Şirket birleşme ve satın almaları (şirket evlilikleri) özellikle, yeni yatırımlara göre daha cazip koşullar sağlayabilmektedirler. Bu özelliklere genel olarak değinecek olursak;

- Pazar girişler yeni bir yatırıma göre daha az zaman alır ve başlangıç maliyeti daha düşüktür. Çünkü yatırımcı firma, pazarda mevcut yeri ve pazar payı olan bir firmaya sahip olmuş olur.
- Yatırımcı firma, insan kaynakları, teknoloji, işletmecilik, satış ve pazarlama kanalları gibi unsurlara daha kolay ve daha az maliyetle ulaşmış olur.
- Yatırımcı, yatırımı gerçekleştirmek istediği ülke ile ilgili hedef ve stratejilerine ulaşmada küresel ticaret faaliyetleri yönünden bir sinerji elde etmiş olur.
- Yatırımcı yeni gireceği pazarda sağlayabileceği avantajlı ve üstün konumundan dolayı küresel rekabette önemli bir yer edinmiş olur.

Şirket birleşme ve satın almaları şeklindeki DYY'lerin saydığımız avantajlarına karşın, birtakım dezavantajları da bulunabilmektedir. Bunların başlıcaları; istenilen özelliklerde bir yatırımcı bulmak her zaman mümkün olmayabilir; yatırımcı, şirket bilgileri ile ilgili olarak açık ve dürüst olmayabilir ve yanlış bilgilendirme olabilir. Ayrıca yatırımcılar, yatırım yaptıkları ülkelerde ülkenin birtakım yapısal koşullarına bağlı olarak ve genel anlamda yatırım iklimi ile ilgili birtakım sorunlarla da karşılaşabilirler.

Özellikle üretim sektöründe olmak üzere DYY'ler, çoğunlukla "üretim yeri" başlığı altında ele alınmaktadır. Bunun anlamı, yatırım kararlarının etkilendiği temel konunun üretimin nerede yapıldığı konusudur. Daha sonra da değinileceği üzere, sadece üretim yeri üzerinde odaklanmak

doğru değildir. DYY'ler bir ülkedeki firmanın, bir başka ülkede, bir iş faaliyetinin kontrolünü elde etmesini de içerir (Mc Culloch, 1993: 43-44). Bu bağlamda, DYY'lerde en önemli konu, yatırımın kontrolü, yani yönetimi konusudur ki, bu yatırım türlerini açıklarken kullanılan "doğrudan" kelimesi de yönetimin etkinliğini vurgulamaktadır.

DYY'ler konusunda yabancı yatırımcılar, hangi ülkeye ve sektöre yatırım yapacaklarına karar verirken çeşitli ekonomik, politik ve sosyal etkenleri de göz önüne alarak, yatırım kararlarında oldukça titiz ve seçici davranmaktadırlar. Dolayısıyla, DYY'ler konusunu daha iyi anlayabilmek için söz konusu bu yatırımları etkileyen faktörlerin de araştırılması gerekmektedir.

6. DYY'lerin belirleyicileri

UNCTAD 1998 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda DYY'leri etkileyen faktörlere ilişkin olarak söz konusu bu belirleyiciler üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bunları aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

- **Yatırım Ortamına Ait Faktörler Yönünden:**

Ülke imajı ve yapısı, maliyet yapıları, yatırım teşvikleri, yatırım sonrası hizmetler, sosyal etkenler gibi konuları kapsamaktadır.

- **Politik Faktörler Yönünden:**

Ev sahibi ülkedeki ekonomik, politik ve sosyal yapıdaki istikrar, vergi politikaları, DYY'lerle ilgili uluslararası anlaşmalar, özelleştirme politikaları, rekabet yapısı, şirket satın alma ve birleşme politikalarını da içeren, piyasaların genel yapı ve işleyişi ile ilgili politikalar başlıca DYY belirleyicileri arasındadır.

- **Ekonomik Faktörler Yönünden:**

Yatırım stratejileri bakımından da tekrar üçe ayrılacak bu yapıda;

- İlk olarak, yatırım stratejileri pazara yönelme şeklinde olup, pazar hacmi, milli gelir, döviz kuru, faiz oranları, bölgesel ve küresel piyasalara erişim olanakları, tüketici ve piyasa yapısı önemli rol oynamaktadır.
- İkinci yatırım stratejisi olarak da kaynağa ve stratejik varlığa yönelim söz konusudur. Burada da DYY'leri belirleyici başlıca faktörler arasında; hammaddeler, işgücü maliyetleri, nitelikli işgücü, fiziki altyapı (hava limanları, diğer ulaşım yapıları, enerji, iletişim), teknolojik ve yaratıcı yapı (marka, tasarım vb.) yer almaktadır.
- Üçüncü yatırım stratejisi olarak ise, etkinliğe yönelim ifade edilmektedir. Bu başlık altında da kaynak ve diğer girdi maliyetleri (iletişim ve ara mallar gibi), verimlilik, ölçek ekonomileri, bölgesel ve küresel anlaşmalara taraf olma gibi faktörler ana belirleyiciler arasında gösterilmektedir.

DYY'lerin çekilebilirliğinde rol oynayan söz konusu bu belirleyici faktörler aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

- **Piyasa hacmi:** Ev sahibi ülkenin GSYH'si burada belirleyici olmaktadır. Piyasa hacmi, ölçek ekonomileri ve kaynakların etkin ve verimli kullanımı için büyük bir piyasaya duyulan gereksinimi de ifade etmektedir. Özellikle az gelişmiş ve GOÜ'lerde DYY'lerin çekilebilirliğinde piyasa hacminin önemli bir etken olduğu yapılan birçok çalışmada da ortaya çıkarılmıştır.
- **Pazar erişim olanakları:** Ev sahibi ülkenin çeşitli pazarlara erişimde sahip olduğu avantajlar ve bu pazarlar arasındaki entegrasyonların varlığı da DYY'lerin çekilebilirliklerini artıran faktörlerdendir.
- **İşgücü maliyetleri:** DYY'lerin belirleyicileri arasında üzerinde en çok durulan faktörlerden biri de ücretlerdir. İşgücü maliyetinin düşük olması DYY'lerin çekilebilirliğini artırmada önemli bir etkidir. Ancak, ucuz işgücü yanında verimlilik konusu da DYY'lerin çekilebilirliğinde etkin bir unsurdur. Genellikle ucuz işgücüne düşük verimlilik düzeylerinin eşlik ettiği de bilinmektedir. Düşük işgücü maliyetlerinden yararlanma tercihi genellikle emek - yoğun endüstri dallarında görülmektedir.
- **Döviz kurları:** DYY'lerin neredeyse tamamına yakınının UAŞ'lerce gerçekleştirildiği konusuna daha önce değinilmişti. Dolayısıyla, UAŞ'lerin uluslararası niteliğinden dolayı, döviz kurları da büyük önem taşımaktadır. Şöyle ki, döviz kurlarındaki değişimler, UAŞ'lerin hem kârlılıklarını hem de yatırım yeri tercihlerini etkileyen başlıca belirleyiciler arasındadır. Burada, firmaların döviz kuru riskinden kaçınmaları da yatırımların yer seçiminde değişikliklere yol açabilmektedir.
- **Ticari liberalizasyon:** Ticari engel ve kısıtlamaların DYY'lerin çekilebilirliğinde negatif yönde etkide bulunduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, ticari liberalizasyonun yatırımcılar lehine olan açılımları DYY'leri çekebilmede önemli bir faktördür.
- **Siyasal ve Hukuki Yapı:** Bu kapsamda, ülkedeki siyasi istikrar, yasal mevzuat, bürokratik prosedürler, rüşvet ve yolsuzluk gibi faktörler DYY'lerin önemli belirleyicileri arasındadır.
- **Ticaret açıkları:** Bir ülkenin ticaret fazları olması, o ülke ekonomisi için DYY'lerin çekilebilirliğinde önemli bir unsurdur. DYY'lerin daha çok dış ticaret yapıları güçlü ülkelere yöneledikleri bilinmektedir. Ticaret açıkları bulunmayan ülke ekonomilerinin dinamik ve sağlıklı bir yapı taşıdıkları genel kabul gören bir görüştür.
- **Büyüme oranları:** İstikrarlı ve yüksek ekonomik büyüme oranları, DYY'lerin çekilebilirliğinde etkin bir rol oynamaktadır. İstikrarlı ve hızlı büyüyen ülke ekonomilerindeki kârlılık oranları daha avantajlı yatırım ortamları sunabilmektedir. Yine bu etkinin derecesi, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişebilmektedir.
- **Vergiler ve teşvikler:** Ev sahibi ülkelerdeki özellikle kurumlar vergisi oranları, yatırımcılar üzerinde önemli bir faktördür. Ancak, vergiye dayalı teşviklerin tek başına

etkili olmadığı da bilinmektedir. Vergi teşvikleri, güçlü bir yapısal ortamın söz konusu olduğu ekonomilerde daha etkin olabilmektedir. Ancak, DYY'lerin vergi farklılıklarına duyarlıklarının oldukça fazla olduğu da bilinmektedir. Bununla birlikte, yatırımların geliştirilmesi yönündeki kurumsal faaliyetlerin etkinliğinin artırılması yönündeki çalışmaların önemli derecede bir teşvik unsuru olduğu da açıktır.

- **Taşıma ve haberleşme maliyetleri:** Taşıma ve ulaşım giderlerinden dolayı ortaya çıkan maliyetlerin ve haberleşme maliyetlerinin düşük olması önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu alanlarda etkin bir altyapının varlığı çok önemlidir. Taşıma ve ulaşım bakımından, özellikle ağır ve geniş hacimli mallarda söz konusu bu giderlerin yüksek olmasından dolayı firma, üretiminin son aşamasını gerçekleştirebileceği avantajlı yerlerde yatırımda bulunabilmektedir. Yine, gerekli ara ve hammadde de ana ülkeden ithal edilebilmektedir. Ülkemizde, özellikle otomotiv, ilaç, kimya gibi endüstrilerdeki DYY'ler genellikle bu niteliktedir.
- **Enerji maliyetleri:** Enerji maliyetlerinin diğer yatırım yapılabilirliği yüksek olan ülkelerle olan karşılaştırmalarda avantajlı olması da önemli bir etkidir.
- **Ar-Ge harcamaları:** Bu harcamaların GSYH içindeki yeri, ülkenin araştırma ve geliştirme faaliyetlerine verdiği önem, gelişim derecesinin ve potansiyelinin öngörülebilmesinde önemli ölçütlerden biri olarak görülmektedir.

7. DYY'lerin Ülke Ekonomileri Üzerindeki Etkileri

DYY'lerin gerçekleşen miktar ve nitelikleri ülkelerin kalkınma düzeylerini belirleyen en önemli unsurlardandır. Gerçekleşen DYY miktarı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin doğru yönlü olduğu, yapılmış olan teorik ve analitik çalışmaların yanısıra birçok ülke deneyimi ile de ortaya çıkan bir olgu olarak kabul edilmektedir.

Ülkelerin, özellikle GOÜ'lerin, ekonomik kalkınmalarının finansmanını sağlamak amacıyla başvurdukları DYY'ler, ekonomiye yayılarak birçok makro değişkeni etkilemektedirler. Dolayısıyla bu etkiler, milli gelir ve ödemeler dengesi gibi temel makroekonomik göstergeler üzerinde doğrudan görülebilmektedir. Bu göstergeler, özellikle uluslararası ekonomik karşılaştırmalarda ve ülkelerin ekonomik performanslarını yansıtmada büyük önem taşımaktadırlar. Yine bu etkiler, gelişmiş ve GOÜ'lerde farklılıklar göstermektedirler.

DYY'ler ülke sınırlarındaki sermaye akışını içeren önemli bir ekonomik faaliyet şeklidir. DYY faaliyetlerinin çok uluslu şirketler tarafından yaygınlığı, dünyadaki ekonomiler arasındaki genel entegrasyon eğiliminde önemli bir olgudur. DYY, bir ülkenin ekonomik büyüme ve gelişmesinde etkili bir hızlandırıcı olarak kabul edilir. DYY faaliyetleriyle sınır ötesi sermaye akışı, gelişmiş ekonomiler ve daha az gelişmiş pazarlar arasında teknoloji ve bilgi yayılımının daha hızlı dağılmasını sağlar (Wang and Zhao, 2017).

DYY'nin ev sahibi ekonomiler üzerindeki etkilerine dair geniş literatür, birçok durumda DYY'nin ev sahibi ekonomilerin ekonomik büyümesiyle bağlantılı olduğunu, bu durumun olumlu yayılma etkilerinin bulunduğunu göstermektedir. Örneğin, bir iç DYY artışı, eğer bu ekonomi yüksek bir teknoloji seviyesini yeterli bir insan sermayesi seviyesinden absorbe

edebiliyorsa, daha verimli teknolojinin transferi yoluyla, ana ekonomide verimliliği artırabilir (Vlachos and Bitzenis, 2018).

DYY'ler hem yatırımcı hem de özellikle yatırım yapılan ülke açısından birçok yönden katkı sağlamaktadırlar. Söz konusu bu yatırımlar, üretim, yatırım, istihdam, fiyatlar, gelir düzeyi, ihracat, ithalat, genel refah düzeyi, rekabet, endüstriyel ve ticari verimlilik, kalite ve standartlar, Ar-Ge, eğitim, sosyo-kültürel kurum ve değerler, endüstriyel yan kuruluşların oluşması vb. birçok alanda önemli ve dinamik bir etkiye sahiptir.

7.1. Sermaye - Yatırım - İstihdam ve Üretim - Tüketim - İhracat Yapısı Yönünden

Ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşı karşıya kaldıkları tasarruf - yatırım darboğazı, yani sermaye yetersizliği, uluslararası tasarrufların ülkeye yatırım olarak çekilebilmesiyle giderilebilmektedir. Bu nedenle DYY'ler, ulusal ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. DYY'ler gittikleri ülkede yeni iş alanları yaratmakta, işsizliği azaltma ve önleme yönünde önemli rol oynamaktadırlar. Bu katkılar, sadece ilgili kuruluşla sınırlı kalmayarak yan faaliyet alanlarına ve sektörlerle de yayılmaktadır.

İstihdam konusuyla ilgili olarak, DYY'lerin geliş şekillerine ve geleceği sektöre bağlı olarak, istihdam etkisi değişebilmektedir. Eğer DYY'ler, varolan bir şirketi satınalma veya birleşme yoluyla geliyorsa komple yeni yatırımlara göre, istihdam etkisi sınırlı olabilecektir. Komple yeni yatırımlar ise, ülkenin sermaye stoğunda net artış yarattıklarından, ülkenin ticaret yapısı ve istihdamı üzerinde daha olumlu etkilere neden olabilmektedirler.

Dolayısıyla, komple yeni yatırımların yerel endüstrinin çıktısını artırdığı ve ithalatı azalttığı veya ihracatı artırdığı düşünülmektedir. Daha fazla üretimin en azından endüstri için, yeni işler anlamına gelebileceği tahmin edilmektedir. Tipik olarak, mevcut yerel iş kollarının alınmasını veya bunlarla birleşilmesini gerektiren yatırımlar daha sorunlu olabilmektedir. Çünkü bu yatırımların olumlu ticaret etkileri ve yeni işler yaratma kapasitesi daha az netlik taşımaktadır (Seyidoğlu, 1994: 45). Yine, yatırımların emek veya sermaye yoğun olması da yatırımların istihdam etkisi üzerinde farklı şekillerde etki göstermektedir.

UNCTAD'ın Dünya Yatırım Raporu'nda (1988), DYY'lerin yararları ve etkileri beş ana grupta incelenmektedir. Birincisi, mâli kaynakların ve yatırımların artırılması; ikincisi, teknolojik olanakların geliştirilmesi; üçüncüsü, ihracat olanaklarının artırılması; dördüncüsü, istihdam yaratma ve işgücü becerisinin geliştirilmesi konusunda yatırımların katkıları incelenmektedir. Beşinci olarak ise, çevre koruma konusunda DYY'lerin genelde gittikleri ülkelere pozitif katkıda buldukları konusu ele alınmaktadır (Arıman, 2001: 128).

Yukarıda anlatılanlar dışında, DYY'lerinin istihdam üzerinde dolaysız birçok etkisi de bulunmakta, bunlar da birçok faktöre bağlı olabilmektedir. Bu faktörlerden ilki, seçilmiş olan teknolojinin niteliğidir. Bu durum, yabancı yatırımı kabul eden ülkedeki faktör fiyatlarını, söz konusu teknolojilerin yapısını, esnekliğini ve rekabet ortamını yansıtmaktadır. Günümüzde UAŞ'lerin, uluslararası rekabetin gerektirdiği en modern ve verimli teknolojiyi seçme eğiliminde oldukları kabul edilmektedir (Gündoğan, 2002: 24).

DYY'lerin dolaysız etkilerinin yanında, ekonomide yaratacağı dolaylı istihdam etkisi de olacaktır. Bir yandan ürettiği mallar yerli endüstrilerde çıktı olarak kullanıldıkça ve diğer yandan da üretim için diğer girdiler yerli endüstrilerden sağlandıkça, dolaylı istihdam etkisi de artacaktır (Gündoğan, 2002: 24). Tabii, bu etkinin miktarını net olarak ortaya koymak pek mümkün değildir. Ancak, UNCTAD tarafından yapılan hesaplamalar, gelişmekte olan birçok ülkede, DYY'lerin ortaya çıkardığı dolaysız istihdam sonucu, her yeni iş başına dolaylı olarak bir veya iki yeni iş yaratıldığını ortaya koymaktadır (Gündoğan, 2002: 25).

GOÜ'lerde izlenmeye çalışılan DYY politikalarında ülkeye gelen yatırımların ihracata yönelik olması, önem verilen bir konudur. Çünkü ihracata yönelik DYY'ler ev sahibi ülkenin ihracat yapısı bakımından çok önemli bir role sahiptir. Ayrıca, UAŞ'lerin uluslararası piyasalardaki satış - pazarlama ve iş deneyimleri de ihracatı artırma konusunda ev sahibi ülkenin hedeflerine yardımcı olabilen etkenlerdir. İhracat, bizim ürettiğimiz mal ve hizmetlerin yabancılara satışı olduğundan, ülkemizdeki harcamalar akımına da olumlu katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla DYY'ler, ev sahibi ülkenin ihracat yapısını ve kapasitesini doğrudan etkilemektedir. İstikrarlı bir büyüme sağlayarak ekonomik yönden güçlü bir ülke haline gelebilmek, tüm az gelişmiş ve GOÜ'lerin ana hedefidir. Ancak, böyle bir hedefe ulaşabilmenin yolu da ülkelerin izleyeceği kalkınmaya yönelik program ve politikalarından geçmektedir. Bu doğrultuda, ihracata yönelik ticaret artışı sağlayabilmek konusu, DYY'lerin çekilmesi gerekliliği bağlamında savunulmaktadır.

Şöyle ki, DYY'lerin üzerinde durulan birçok yararının yanında, söz konusu bu yatırımlar ev sahibi ülke açısından yeterli ve gerekli bir denetim ve kontrol mekanizması olmaksızın gerçekleşirse, özellikle GOÜ'lerde ana sektörleri ele geçirerek ekonominin kontrolünde etkin hâle gelebilme tehlikesini de içermektedir. Dolayısıyla, böyle durumlara karşı etkin ve stratejik bir DYY politikası izlenmesi gerekliliği önem taşımaktadır.

7.2. Rekabet Politikaları, Kâr, Yasal Yapı ve Vergi Politikaları Yönünden

DYY'ler, UAŞ'ler aracılığıyla yatırım yaptıkları ülkeler ile ilişki kurarak bu ilişkiden ve yatırımlardan elde edeceği kazançları maksimum düzeye çıkarmayı hedefler. Yabancı yatırımcılar, değişik pazarlarda kârlarını artırmak için, yatırım yapmaktadırlar. Bu nedenle, UAŞ'ler yatırım ve rekabete mümkün olduğunca en az miktarda kısıtlama ve engellemelerin getirilmesini isterler. Yapılan düzenlemeler, orta ve uzun vadede yerli ekonomilerin daha rekabetçi ve dinamik bir yapıya kavuşmalarını da sağlamaktadır. Bu durum da tekelliliği önleyebilecek ve üretim yapısını daha sağlıklı bir yapıya kavuşturarak fiyatlara da istikrarlı bir yapı kazandırabilecektir.

Burada yasal yapı, yatırımcıları önemli ölçüde etkilemektedir. Bu konu, hem yatırımcı hem de ev sahibi ülkeler açısından önemli konulardan biridir. Şöyle ki, yatırımcıların kendi ülkelerindeki birtakım yasalar, yatırımcıların yabancı ülkelerde yatırım yapmalarında rol oynayabilmektedir. Ev sahibi ülkelerin bu yöndeki yasal yapısının DYY'leri çekme yönünde olumlu nitelikler taşıması, yatırımcıların tercihlerinde belirleyici bir faktördür. Dolayısıyla, DYY'ler ülkeye geleceği zaman, öncelikle dikkat edeceği konuların başında yasal ortamın uygunluğu gelmektedir. Bu kapsamda, günümüzde ülkelerin ulusal yatırım mevzuatlarındaki en önemli ilkelerin başında DYY'lerle yerli yatırımlar arasındaki eşitlik ilkesi gelmektedir.

Ancak, bu konuda bazı ülkelerin daha ileriye gittiği görülmektedir. Yabancı yatırımcılar, yatırım kararını vermeden önce, ev sahibi ülkeden ek güvence ve ayrıcalıklar talep edebilmektedir. Bazen de ev sahibi ülkeler, yabancı yatırımları çekebilmek için Polonya ve Romanya'nın yaptığı gibi özel mevzuatlar yürürlüğe koymaktadırlar. Böylece, yerli ve yabancı yatırımcı arasında eşit muamelenin de ötesine geçerek yabancıya kendi ülkesinde yatırım yapabilmesi için daha elverişli şartlar sunma yolunu seçmektedirler. Bu uygulamada ülkeler, yerli yatırımcılar için öngörmedikleri, özellikle vergi indirimi, sosyal mevzuat, yurtdışı ödemeleri vb. gibi konulardaki kolaylık ve avantajları, yabancı yatırımcılara sağlamaktadırlar. Bu tür uygulamalar, genellikle eskiden sosyalist olarak bilinen sistemlere sahip ülkelerde uygulanmıştır (Tiryakioğlu, 2001: 170).

DYY'ler, ayrıca doğrudan rekabete konu olmayan diğer firmaların kârlarını da etkileyebilmektedirler. Pazara yeni giren firmaların işlemleri, üretim girdisi ve diğer çıktılara ilişkin talebi değiştirmekte ve ilgili endüstri kollarının kârlarında değişiklik yaratmaktadır. Ayrıca yatırımlar, bölgesel ve ulusal vergi gelirlerini ve kamu harcamalarını da etkilemektedir. Bu firmalar, yüksek vergi ve nitelikli iş gücü konusunda rekabetin artması yoluyla kârlarında olumsuz etkiler olacağını düşünebilirler. Uzun dönemde yabancı sahiplik, ticaretle ilgili yasal yapıyı da olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilir; çünkü yeni mal sahipleri avantajlı yasa ve yönetmelikler yönünde lobi çalışmaları yaparlar (Mc Culloch, 1993: 48).

Hayat (2019), çalışmasında daha hızlı büyümeyi hedefleyen ülkelerin, özellikle kurumsal kalitelerini yükseltmeleri, yolsuzluğu kontrol etmeleri ve ülkede hukukun üstünlüğünü oluşturmalarının büyük önem taşıdığını ve geliştirilmiş kurumsal kalitenin, ülkede ekonomik büyümenin hızlanmasına yol açacağı yönünde sonuçlara ulaşmıştır.

Bazı çalışmalarda, DYY politikaları da dâhil olmak üzere, yatırımcı ve yatırım yapılan ülkenin ekonomi politikalarının etkileri de deneysel olarak incelenmiştir. Örneğin, Root ve Ahmed (1978), 1966-1970 döneminde 41 GOÜ'ye üretim alanındaki DYY akışlarının yatırım yapılan ülkenin şirket vergi düzeyleriyle ilişkili olduğunu saptamıştır (Brewer, 1992: 115). Dolayısıyla, DYY'lerle ilgili yasal yapı ve düzenlemelerin açık bir şekilde uygulanması, DYY'lerin çekilebilirliğinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu kapsamda, özellikle GOÜ'lerin, düzenleme politikaları uygulama kapasitelerinin desteklenmesi ve geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

7.3. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi Yönünden

DYY'ler, genel olarak ödemeler dengesini birçok açıdan etkileyebilmektedir. Başlangıçta, DYY'ler ev sahibi ülkeler yönünden, ülkeye döviz girdisi sağlama bakımından olumlu etkiye bulunurlar. Daha sonra yatırımın tamamlanıp, üretim faaliyetine başlanmasıyla birlikte genelde ithal ikameci ve ihracat artırıcı yönleri ile ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadırlar.

Ancak, işletmenin yatırım için gerekli hammadde, makine - teçhizat ithali, birtakım dış faktörlere yapılan ödemeler, yurtdışına yapılan kâr transferleri ve yine yatırımın herhangi bir şekilde tasfiyesi halinde de ödemeler dengesi negatif yönde etkilenebilecektir. Ayrıca, yabancı şirketin yarattığı yüksek gelir, marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak ev sahibi ülkenin ithalatını uyabilir. Ancak uzun dönemde bazı olumsuz etkiler kendiliğinden giderilmiş olacak

ve ihracat için üretim ve ithâl ikamesi etkisinin başlamasıyla durum düzelebilecektir. Yine, ev sahibi ülkeler genelde yabancı sermaye şirketlerinin kâr transferleri gerçekleştirmelerinden kârlarını daha çok yeniden yatırıma yönlendirmelerini tercih ederler.

DYY'lerin GOÜ ekonomilerinin ödemeler dengesi üzerindeki etkileri dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki grup içinde toplanabilir. Dolaysız etkiler, döviz gelirleri olarak; getirilen yabancı sermaye değeri ve yatırımın ithâl ikamesi etkisini, döviz giderleri olarak ise, üretim için gerekli olan kapital ve ara malları ithalatı ile kâr, lisans ücreti gibi yatırım gelirleri transferlerini kapsamaktadır. Dolaylı etkiler ise, daha çok belirli bir süre içinde ortaya çıkacak ekonomik değişkenlerle ilgilidir. Örneğin, yatırımın, gelir düzeyini yükseltmesi sonucu marjinal ithâl eğilimine bağlı olarak ithalatın artması, mevcut yatırımın diğer sektörlerden talep ettiği girdiler nedeniyle, bu sektörlerde meydana gelecek ithalat artışları gibi (Alpar ve Ongun, 1985: 92-93).

Ödemeler dengesi etkilerinin ötesinde, uzun dönemli sorulardan birini de yabancı firmaların yerli firmalardan farklı şekilde mi davranacakları konusu oluşturmaktadır. Bu açıdan Avrupa'da, önceleri ABD'li firmalar ve şimdi de ABD'deki Japon firmaları hakkında dile getirilen korku; bu firmaların, buldukları ülkelerde olumsuzluk yaratacak şekilde uygulama kontrolleri kullanabilecekleri konusudur. Bu konuda, Prestowitz (1988) ve Tolchin&Tolchin (1988) gibi yazarların görüşleri ise; ABD'deki yabancı firmaların, yüksek ücretli nitelikli işlerde fark yarattıkları ve bağlı oldukları ana şirkete yüksek katma değer sağladıkları ve birtakım sofistike faaliyetlerde (Ar-Ge gibi) önemli değişimlere neden oldukları yönündedir. Bu yazarlara göre, bunun sonucunda yabancı firmaların bulunduğu ülkelerin ekonomilerinde büyüme oranı artabilecektir (Graham and Krugman, 1993: 31).

DYY'lerin katkılarının ölçülmesinde, ulusal ödemeler dengesi hesaplarından yararlanılabilmektedir. Ödemeler dengesi hesapları, DYY'leri ana şirketten yurtdışındaki şirkete giden ve doğrudan finans akışını gösteren sermaye akışının bir bölümü olarak göstermektedir. Ayrıca, ödemeler dengesi rakamlarının çoğu ülke için karşılaştırmalı şekilde mevcut olması, uluslararası değerlendirmeler bakımından büyük faydalar sağlamaktadır. Ancak, DYY'lerin olumsuz yönde de birtakım etkileri olabilir, şöyle ki, yatırımcı firma, hammadde ve diğer girdileri, üretimini devam ettirebilmek için ithâl etmek zorundadır. Bu ithalat da ev sahibi ülkenin ödemeler dengesinde olumsuz bir etki yaratır.

7.4. Milli Gelir Üzerindeki Etkisi Yönünden

GOÜ'lerin pek çoğunun GSYH'leri düşük, buna karşın nüfusları fazladır. Dolayısıyla bu ülkeler, kişi başına düşen gelir seviyeleri oldukça düşük ülkelerdir. Bilindiği üzere yapılan yatırımlarda, işletmenin ürettiği mal ve hizmet ile bunların üretimi için yapılan harcamalar arasındaki fark, ekonomiye yapılan katkıyı, diğer bir deyişle "net katma değer" i oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bir ekonomide yaratılan katma değerın büyüklüğü de doğrudan milli geliri artırıcı yönde etkide bulunmakta ve bu durum da büyüme üzerinde artışlara neden olmaktadır.

J.H. Dunning (1970: 5), uluslararası sermaye hareketleri içinde, DYY'lerin portfolyo yatırımlarına oranla dünyadaki ekonomik büyümeyi daha fazla teşvik ettiklerini belirtmektedir.

Bunun nedeni, DYY'lerin, yatırımcı şirketin bilgi içeriğinin yerel rakip şirketlerin bilgi içeriğinden daha üstün olduğu; dinamik ve teknolojik bakımdan da ileri sektörlerde yoğunlaşma eğiliminde olduğudur. Ayrıca, yatırımcı ve ev sahibi ülkeler arasındaki yatırımlardan ortaya çıkan kazançların dağılımı, ev sahibi ülkedeki rekabetin ölçüsüne ve hükümet politikalarına bağlı olmaktadır.

Yapılan açıklamalar doğrultusunda; yaratılan katma değer ne kadar büyük olursa, milli gelir üzerinde o derece olumlu etki yapacak ve ekonomik büyüme artacaktır. Kaynakların etkin kullanımı, milli geliri artıracak, bu artış da tasarruf ve yatırımları harekete geçirecektir. Böylece bu etki, ekonominin diğer alanlarına yansıtılacak ve ülkenin genel refahı üzerinde olumlu etkilerde bulunabilecektir.

Özet bir ifadeyle, yabancı sermayenin milli gelire katkısı iki başlık altında incelenebilir. Bunlar:

- **Doğrudan Etkiler:** Ülkeye yeni teknoloji gelmesi, yeni iş alanlarının açılması, istihdam düzeyinin artmasıdır.
- **Dolaylı Etkiler:** Yabancı yatırımlar sadece kendi yatırımlarının değil, yurt içindeki diğer kuruluşların da verimliliğini artırarak milli gelire katkıda bulunabilir. Çünkü yeni yönetim, organizasyon ve teknik bilgi zaman içinde diğer şirketler tarafından da benimsenebilir. Böylece verimlilik artar, milli gelire dolaylı olarak olumlu bir katkı yapılmış olur.

Bu kapsamda, ihracat ve ithalat rakamlarının bir ülkenin milli gelir dengesi üzerinde çok önemli rolü bulunmaktadır. Ülkeye gelecek DYY'ler yoluyla, ülkedeki yatırımların ve üretimin artması da sağlanmış olacaktır; bu durum da, ihracat ve ithalata yansıtılarak milli gelir üzerinde dengeleyici ve olumlu etkiler yaratabilecektir.

7.5. Teknoloji, Yönetişim ve Bilgi Faktörleri Yönünden

Artan küreselleşme süreciyle birlikte, özellikle iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelerde yaşanan büyük artış, ürün yaşam sürelerinin kısalması ve giderek artan rekabet koşulları, işletmeleri amaçlarına ulaştıracak en önemli araçlardan olan teknoloji ve bilgi faktörlerini her zamankinden daha önemli hale getirmiştir. Bu nedenle, UAŞ'ler, DYY'ler yoluyla bilim, teknoloji ve etkin yönetimle birlikte, ilgili kurumlarla daha yakın ilişkiler içine girmeye ve bunları geliştirmeye çok daha fazla önem verir hâle gelmişlerdir.

DYY'ler gerçekleştirilirken gittikleri ülkeye genellikle döviz transfer ederler. Ana özellik bu olmakla birlikte, bazen ev sahibi ülkeye döviz girişi olmadan da DYY gerçekleştirilebilir. Bunun bir yolu, DYY'lerin ülkeye üretimde kullanılacak makine, donatım ve fiziki üretim araçları şeklinde gelmesidir. Diğer bir yolu da döviz veya yatırım malı şeklinde değil de lisans, teknik bilgi ve know - how gibi gayri maddi haklar şeklinde de girebilmesidir (Seyidoğlu, 1994: 578). Firmaların, DYY ve ihracattan başka dışa açılma yollarından biri de lisans (licencing) anlaşmalarıdır. Lisans, firmanın elindeki teknoloji veya üretim yönteminin yabancı bir işletmeye kiralanmasıdır. Yabancı şirket, lisans anlaşması sayesinde söz konusu malı, kendisine verilen teknik özelliklere uygun şekilde üretir. Mallar satıldıkça da kazançların bir bölümü,

lisans sözleşmesinde belirtildiği şekilde, kiralayan ana şirkete gönderilir. Lisans bedeli olarak ana şirkete yapılan ödemelere “royalty” denmektedir (Seyidoğlu, 2003: 720).

DYY’ler bilgi, teknoloji, Ar-Ge ve işletmecilik konularındaki birikimlerini de beraberlerinde götürürler. Dolayısıyla, DYY’ler uluslararası teknoloji transferi yollarından önemli birini oluştururlar. Teknolojide kaydedilen büyük ilerleme ve yenilikler, evsahibi ülkedeki çalışanların bu alanlarda eğitilmeleri ve bilgi sahibi olmalarında etkili olmaktadır. Ayrıca, şirketlerin yeterince Ar-Ge faaliyetlerinde bulunması, iktisadi ortamın yenilikler ile teknolojik iyileşmeyi teşvik edip etmediği gibi konuları gündeme getirmektedir. Böylece, Ar-Ge alanında yapılacak yatırımlar ve bunlar sonucunda ortaya çıkabilecek sonuçlar ticari alana yansiyarak uzun dönemli kârlılık, verimlilik ve üretkenlik artışlarına yol açabilecektir.

Üretim hacminin geniş bir piyasanın ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde artırılması, bilindiği üzere ölçek ekonomilerinin doğmasına yol açmaktadır. Yine geniş bir piyasa, ileri teknolojik yöntemlerin uygulanması sayesinde önemli oranlarda maliyetlerin düşmesini de sağlar. Stok bulundurma yönünden de daha az stok bulundurmak da maliyeti düşürücü bir unsurdur. Dolayısıyla, UAŞ’lerin genel olarak ölçek ekonomilerinden daha fazla yararlanmaları ve nakit akışlarının da yüksek olması, Ar-Ge faaliyetlerine ve yeniliklere eğilimlerinin daha yüksek olmasına yol açmaktadır.

Kuznets’in (1955), Rostow’un (1961), Berrill’in (1963) ve diğer bazı araştırmacıların gösterdiği üzere, pek çok ülkenin kalkınmasında “kalkış” evresi sermaye ithâliyle önemli oranda artmakla kalmaz bu sermayeye teknolojik ve yönetsel uzmanlık eşlik ettiğinde ekonomik ilerlemenin tüm sürecini ve çerçevesini etkiler (Dunning,1970: 264). Ekonomik büyüme genelde, bir ülkedeki üretim faktörlerindeki artıştan ya da teknolojik ilerleme ve yeniliklerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bazen üretim faktörlerinde herhangi bir artış yaşanmadan yeni bir teknolojinin içselleşmesiyle de üretim miktarında artış sağlanması mümkün olabilmektedir.

Yeni bilgilerin sonuçlarının ölçülmesi bir dizi kavramsal ve uygulama zorlukları getirmektedir. Yeni bilgiler edinme maliyetini araştırma ve kalkınma harcamaları ve/veya lisans ücretleri açısından değerlendirmek daha kolaydır. Williams (1967), Freeman ve Young (1965)’a göre, belli endüstrilerin Ar-Ge harcaması (bu endüstrilerin net çıktılarının büyümeye oranı olarak ifade edilir) ile bunların büyüme oranı arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişkinin mutlaka nedensel bir ilişki olması gerekmez. Her iki değişken üçüncü bir faktöre bağlı olabilir. Ancak, büyüme ve üretkenlik kuramı üzerinde çalışan bazı ekonomistler (Solow 1957, Salter 1960, Kendrick 1960 ve Brown 1966) ise, sermaye yapısındaki değişiklikleri ve insan becerisindeki gelişmeleri içeren teknolojik gelişmenin (Grilliches ve Jorgenson 1966), son yıllarda endüstriyel ekonomilerin üretkenliğindeki ilerlemelerin temel nedeni olduğunu kabul etmişlerdir (Dunning,1970: 265-266).

Ayrıca, DYY’ler yoluyla gelen teknolojik ilerlemelerin, evsahibi ülkenin uluslararası pazarlara açılmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle, GOÜ’ler teknoloji transferiyle birlikte bunu taklit etme sürecine girse bile teknolojinin yapısına uyum sağlayarak dışa bağımlılıkların azalması ve ekonomide önemli gelişmelerin sağlanması yolunda önemli gelişmeler sağlanabilir. DYY’ler yoluyla modern teknoloji ve yönetim bilgilerinin ülkeye gelmesiyle

birlikte, bu bilgiler ülke genelinde yayılırlar. Dolayısıyla DYY'ler, doğrudan veya dolaylı olarak ekonomideki nitelikli ve vasıflı işgücü ile yönetici açığının kapanmasında da yardımcı olur. Bu durum da ülkelerin gelişmesi yönünde çok büyük önem taşıyan beşeri sermayenin ekonomiye olan katkılarını artırır.

Teknolojik yeniliğin iktisadi büyüme katkısını ölçmek zordur. İktisadi büyümenin kaynağının, sermaye, emek ve teknoloji faktörlerine indirgenmesi iktisat literatüründe kâbul gören bir yaklaşımdır. Söz konusu yaklaşım, Abramovitz (1956) ve Solow (1957) tarafından geliştirilmiş, Denison (1967) tarafından ise yeniden tanımlanmıştır. Bu yaklaşımda, iktisadi büyüme ile üretim fonksiyonundaki emek ve sermaye faktörlerinin verimlilik oranları karşılaştırılmakta, emek ve sermaye faktörleri ile açıklanamayan büyümenin teknolojik yenilikten kaynaklandığı kabul edilmektedir. Yapılmış bazı çalışmalar (Solow 1957, Kendrick 1961 ve Denison 1967) iktisadi büyümenin yarından fazlasının teknolojiden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Geriye kalan bölüm ise faktör verimliliği artışından kaynaklanmaktadır (Dunning,1970: 266).

Teknolojinin yayılma etkisini tespit edebilmek için Granger nedensellik testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre DYY ile yerleşik olmayanların patent başvuru sayısı arasında karşılıklı "Granger nedensellik" olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 1981- 2013 yıllarını kapsayan dönemde, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların pozitif teknolojik yayılma etkisi yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle, DYY'nin yerleşik olmayanların Türkiye'de yapmış oldukları patent başvuru sayısını artırdığı görülmektedir. Söz konusu bu analiz de ev sahibi ülkeye yönlendirilen DYY'nin teknoloji transferi olarak da gelebildiğine vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan bu modeldeki beşeri sermaye değişkeni olan ortaöğretimi başarılı olarak tamamlama düzeyi de patent başvuru sayısına olumlu katkı yapmaktadır (Yılmaz, 2017: 119).

GOÜ'lerde teknolojik yenilikler iktisadi büyüme sürecinde belirleyici bir faktör değildir ve ayrıca, Ar-Ge faaliyetlerine de çok fazla önem verilmemektedir. Ayrıca, GOÜ'ler dünya ekonomisi açısından orijinal yenilikler geliştirememektedirler. Ancak, söz konusu ülkelere endüstrileşme sürecinde teknolojik değişim yaşanmaktadır. GOÜ'ler büyüme sürecinde GÜ'lerden gerçekleştirdikleri teknoloji transferini kullanmaktadırlar (Gökâl ve Altıntaş, 1997: 35-36).

DYY'lerin bu alanda oluşabilecek olumsuz etkilerini ise, ev sahibi ülkeler kendi yapılarına en uygun teknolojiyi bünyelerine almaya özen gösterirler şeklinde ifade edebiliriz. Yatırımcılar, ülkede varolan teknolojinin daha alt düzeyinde bir teknolojiyi sırf kârlı diye ev sahibi ülkeye getirmek isteyebilirler. Bu da, DYY'lerden beklenen yararların ülke koşullarına uyumsuzluk nedeniyle istenilen düzeylere çıkmasının ötesinde olumsuz etkilere yol açmasına neden olabilir.

Ayrıca DYY'ler, yatırımda bulunacakları ülkeye kendi çıkarları doğrultusunda bazı teknolojileri empoze ederek söz konusu ülkenin endüstrileşme ve teknolojik ilerlemesi yönünde olumsuzluklara neden olabilir. Yine kısa vadede, gelişmiş teknolojiye sahip DYY'ler özellikle küçük ölçekli yerli şirketler karşısında rekâbet üstünlüğü sağlarlar. Bu konularda dikkatli olunmalı, bu yönde gerekli strateji ve politikalar oluşturularak, teknoloji transferlerinde, lisans anlaşmalarından daha çok ileri teknolojiye sahip DYY'lerin çekilmesine çalışılmalıdır.

7.6. Uluslararası İlişkiler ve Politik Faktörler Yönünden

Uluslararası ekonomik ilişkilerdeki artış, teknolojik değişim, ekonomik liberalleşme ve artan küreselleşme süreciyle birlikte iş ve ekonomi çevrelerinin küresel anlamda politik gücünü de artırmıştır. Bu durum, ülkelerin uluslararası ilişkilerinde giderek önemli belirleyicilerden biri hâline gelerek, uluslararası güç dengelerinin yeniden oluşmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda, DYY'lerin artmasıyla birlikte, uluslararası ilişkiler her alanda yoğunlaşmıştır.

DYY'lerin yatırım kararı alırken en çok dikkat ettikleri konuların başında politik istikrar konusu gelmektedir. Politik istikrar, ekonomik istikrarı da büyük ölçüde etkilediğinden yabancı yatırımcılar için belirleyici bir unsur olmaktadır. Söz konusu yatırımların gerçekleştirilmesinde, ülkedeki iç politik istikrar kadar uluslararası ilişkilerin ve dış politikanın da istikrarlı bir yapı içinde olması tercih edilir. Çünkü herhangi bir politik istikrarsızlık durumunda, DYY'leri kısıtlayan bazı önlemler alınabilmektedir. Ayrıca diğer önemli bir konu da yabancı firmaların nasıl davranacağına ilişkin durumun önemli bir politik konu haline gelebilmesidir. Roberts (2018), 1970'lerde düşük seviyeli DYY çekmeye yönelik politikalarından, 1980'ler ve 1990'ların sonlarında daha yüksek DYY çekmeye yönelik politikalarla küresel bir değişim yaşandığını vurgulamakta ve demokrasi ve DYY'ler arasında pozitif ilişkinin bulunduğunu çalışmasında ortaya koymaktadır.

DYY'ler, ülkelerin uluslararası ilişkilerinde ekonomik ve politik boyutlarda etkileşimi artırır. Bu durum İspanya, Portekiz, Doğu Avrupa ve diğer AB ülkelerinde yaşanmıştır. Dolayısıyla, Avrupa Birliği'ne katılım süreci ile birlikte, DYY'lerde meydana gelen artışların uluslararası ilişkileri birçok yönden etkilediği bilinmektedir. Ülkeler arasında oluşabilecek birtakım anlaşmazlık konularında da söz konusu yatırımlar nedeniyle ülkeler daha uzlaşmacı davranışlarda bulunabilmektedirler.

7.7. Sosyo-Kültürel Yapı ve Psikolojik Faktörler Yönünden

Sosyo-kültürel yapı ve psikolojik faktörler de yatırım kararları alınırken gözönünde tutulan önemli faktörlerdendir. Şöyle ki, bu faktörler büyük ölçüde, geçmişin birtakım olumsuzluklarından kaynaklanan endişelerin gelecek üzerinde bir baskı oluşturabileceği yönündeki düşüncelerden kaynaklanmaktadır. DYY'ler konusunda, ev sahibi ülke vatandaşlarının düşünceleri çok önemlidir. Dolayısıyla, oluşabilecek olumsuzluklar, yatırımlardaki risk oranlarını da yükselteceğinden hiç bir yatırım, kendisini tedirgin hissedeceği bir yere gitmek istemez. Bu nedenle, sosyo-kültürel ve psikolojik faktörler yönünden kendilerini rahat ve güvende hissedebilecekleri ortamlarda, yatırımcıların ülke ekonomisine entegrasyonları ve faydaları daha fazla olabilecektir.

Uluslararası yatırımlarda milliyetçilik ve dini faktörler yanında, yerleşmiş birtakım tarihsel olumlu, olumsuz faktörler de etkin rol oynayabilmektedir. Ancak, ev sahibi ülkeler, rasyonel davranış kuralları içerisinde, uluslararası yatırımların yapılabilirliği konusunda bu yöndeki gerekli ölçütleri de gözeterek, yatırım kararlarının gerçekleştirilebilmesi yönünde çaba göstermelidirler.

Ayrıca, kültürel ve dile ait özelliklerin benzeşmesi yatırımlardaki işlem maliyetlerini azaltabilmektedir. Kültür ve dil ortaklığı, ticari işlemlerin iletişim maliyetlerini azaltan önemli faktörler arasında görülmektedir. Uluslararası ekonomik konjonktürde kültürel alandaki farklılıklar, büyük oranda değişik ülkelerdeki yatırım yapı ve modellerinin birbirlerinden farklılık göstermesine yol açabilmektedir. Örneğin, sermaye kültürü yönünden İngiltere, uzun bir tarihsel geçmişe sahip bulunmaktadır. Yine, çoğu Avrupa ülkesi ve AB ülkeleri ise bu açıdan, dünyanın diğer bölgelerinden çok daha fazla yerleşik bir ekonomik yatırım kültürüne sahip bulunmaktadırlar. Dolayısıyla, bu yapılar da ülkelerin gelişim düzeylerini yakından ilgilendirmektedir.

8. Sonuç ve Değerlendirme

Küreselleşme süreciyle birlikte, uluslararası entegrasyon hareketlerinin de gösterdiği hızlı gelişimle birlikte, DYY'lerin ekonomik ve sosyal refah üzerindeki etkileri giderek artmaktadır. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin daha çok geçici finansman ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmasının yanında, birtakım finansal olumsuzlukların yaşanabilmesine de yol açmasından dolayı, DYY'lerin üzerinde daha fazla durulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda DYY'ler, ülkelerin kalkınmasında ve refah düzeylerinin artmasında anahtar bir rol oynamaktadırlar. Ayrıca, konu ile ilgili yapılan literatür taramasında bu alanda birçok çalışmanın bulunduğu ve yapılan çalışmaların büyük bir bölümünde, DYY'lerin GSYH'yi olumlu yönde etkilediği ve aralarında anlamlı bir ilişki bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Özellikle Gelişmekte Olan Ülkelerde (GOÜ), tasarruf miktarlarının yetersizliğinden kaynaklanan sermaye oluşum kapasite düşüklükleri nedeniyle, DYY'lerin çekilebilirliği konusu büyük önem taşımakta ve bu konuda tüm dünyada küresel bir rekâbet yaşanmaktadır. Bu doğrultuda DYY'ler, daha çok uzun vadeli yatırımlara yönelik olmalarından dolayı üretim, istihdam, büyüme gibi temel ekonomik faktörler üzerinde olumlu etkiler yaratabilmektedirler. Ayrıca, teknolojik yenilik ve gelişmelere de yol açarak ülkenin genel ekonomik kalkınma ve refahına önemli ölçüde katkılar sağlamaktadırlar.

1980'li yıllardan sonra dünya mal ve hizmet pazarlarında artarak devam eden liberalleşme ve entegrasyon süreciyle birlikte artan rekabet ortamı, DYY'lerin önemini daha net bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, 1980'lerin sonunda yaşanan dış borç kriziyle, kredi sağlayan kuruluşlar ve sermaye ihraç eden ülkelerin alacaklarını tahsil edememeleri üzerine, DYY'lerin, finansman darboğazında bulunan GOÜ'ler açısından önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda DYY'lerin, söz konusu ekonomilerin canlandırılması, ekonomik büyümeye ivme kazandırılması ve finansman sorunlarının çözümü gibi önemli konulardaki etkisi ön plana çıkmıştır. Ayrıca, Türkiye'de yaşanan işsizlik probleminin çözümüne yönelik olarak da DYY'lerin çekilmesinin doğru bir strateji olacağını vurgulamakta fayda vardır. Dolayısıyla, diğer kaynaklara göre daha güvenilir ve etkin bir yapıda olmalarından dolayı, DYY'ler üzerinde daha fazla durulmakta ve tercih edilmektedir. DYY'ler, Türkiye açısından büyüme ve kalkınma üzerinde çok önemli bir yer tutmakta ve ülke ekonomisinin küresel entegrasyonunda çok önemli bir role sahiptir.

Ülkemizde 1980'li yıllara kadar uygulanan kapalı ekonomi politikaları, yerli ekonomiye olumsuz etkileri olacağı kaygıları, uygulamadaki bir takım eksiklik ve yetersizlikler gibi

nedenlerle DYY girişleri düşük seviyelerde kalmıştır. 1980’li yıllardan itibaren hız kazan küreselleşme olgusu; mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte ulusal ekonomilerin küresel ekonomik yapıyla bütünleşmelerini sağlayarak DYY’lerin önündeki engellerin kalkmasına neden olmuştur. 24 Ocak 1980 Kararları ve yaşanan ekonomik liberalleşme süreciyle birlikte gerçekleştirilen mevzuat değişiklikleri gibi bir takım gelişmelerle birlikte DYY’lerin çekilebilmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır.

2003 yılında da 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu yeni yasa ile DYYlerin gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin, bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla DYY’lerin artırılmasına ilişkin esaslar kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Bu kapsamda, DYY girişlerinde önemli artışlar yaşanmaya başlamıştır. Ancak, Dünyada DYY’ler konusunda yaşanan gelişmeler gözönünde tutulduğunda, Türkiye oldukça büyük bir potansiyele ve liberal düzenlemelere sahip olmasına rağmen, DYY girişleri bakımından, ekonomide güvensizlik ortamı, enflasyon, siyasi istikrasızlık vb. nedenlerle gerekli ve istenilen performans ne yazık ki sağlanamamıştır.

Burada, belirtmemiz gereken önemli bir etken de ülkelerin kendi iç dinamikleri ve sosyolojik yapılarının gelişmişlik ve refah düzeylerinin belirlenmesi üzerindeki önemli rolüdür. Bu doğrultuda, DYY’lerin çekilebilmesi ve istenilen yönde artış sağlanabilmesi için ekonomi, eğitim, hukuk vb. alanlarda yeni birtakım yapısal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, teşvik politikalarının devam etmesi, diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bu konudaki performanslarının araştırılması, izlenmesi ve değerlendirilmesiyle birlikte, uygun yatırım ikliminin sağlanarak bu yönde gerekli strateji ve politikaların oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. ve Türkiye Ekonomi Kurumu, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları: 513. (1982). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara.
- ADALI, Zafer ve YÜKSEL, Serhat. (2017). Causality Relationship between Foreign Direct Investments and Economic Improvement for Developing Economies. *Marmara Journal of Economics*, Volume 1 / Issue: 2, October, pp. 109-118, ISSN: 2528-8547, DOI: 10.24954/mjecon.2017.6.
- ALPAR, Cem ve Tuba ONGUN. (1985). Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Türkiye Ekonomi Kurumu, Yayın No: 1985 / 3, Ankara.
- ANDREOSSO-O'CALLAGHAN, Bernadette ve BASSINO, Jean-Pascal. (2001). "Explaining The EU-Asean Intra-Industry Trade Through Japanese Foreign Direct Investment, The Case of High - Tech Industries", *Journal of Asia Pacific Economy*, 6 (2), June, s. 179-193.
- ARIMAN, Abdurrahman. (2001). Türkiye'ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi Gerekli Politikalar, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB, Ankara.
- BAL, H. ve AKÇA, E. (2016). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri: Seçilmiş Doğu Asya ve Pasifik Ülkelerinden Ampirik Bulgular. *Sosyoekonomi*, 24 (30), 91-112. DOI: 10.17233/se.2016.10.005.
- BAŞKAYA, Fikret. (1986). Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi - Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına, Birlik Yayınları, Ankara.
- BAYRAKTAR, Fulya. (2003). Dünya'da ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ocak, Ankara.
- BERKÖZ, Lale. (2001). "The Interregional Location of Foreign Investors in Turkey", *European Planning Studies*, Dec, Vol. 9, Issue 8, p979, 16p.
- BERTHELEMY, Jean-Claude and DEMURGER, Sylvie. (2000). "Foreign Direct Investment and Economic Growth: Theory and Application to China", *Review of Development Economics*, Volume.4, Issue 2, Jun, 140-155.
- BOZER, Ali. (2001). "Türkiye'deki Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri (Dünü ve Bugünü) - I, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB, Ankara.
- BRENNAN, Murray. (2002). "Foreign Direct Investment and Economic Growth in China (Book)", *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 32 Issue3, p408, 3p; (AN 7181144).

- BREWER, Thomas L. (1992). "Effects of Government Policies on Foreign Direct Investment as A Strategic Choice of Firms: An Expansion of Internalization Theory", *International Trade Journal*, Fall, Vol. 7 Issue 1.
- CHAKRABARTI, Avik. (2001). "The Determinants of Foreign Direct Investments: Sensitivity Analyses of Cross- Country Regressions", *Kyklos*, 2001, Vol.54, Issue 1, 89-114.
- CÖMERT, Faruk. (1998). "Yabancı Sermayenin Dünü Bugünü ve Geleceği, *Hazine Dergisi*, Sayı12, Ekim, Ankara.
- DUNNING, John H. (1970). *Studies in International Investment*, George Allen and Unwin Ltd.
- DUNNING, John H. and R. NARULA. (eds.) (1996). *Foreign Direct Investment and Governments: Catalysts for Economic Restructuring*, London, New York; Routledge.
- DUNNING, John H. ed. (1998). *Globalization, Trade and Foreign Direct Investment*. Elsevier Science Ltd. UK.
- EĞİLMEZ, Mahfi ve Ercan KUMCU. (2004). *Ekonomi Politikası, Teori ve Türkiye Uygulaması*, Remzi Kitabevi, Haziran, İstanbul.
- EUROMONEY. "The foreign investment mystery". (2003), Vol. 34 Issue 412, September, p168, 2p, 1 chart, 1c; (AN 11006353).
- GÖKAL, İsmail ve Mesut ALTINTAŞ. (1997). "Teknoloji Transferi: Türkiye İçin Bir Model Denemesi", *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı.7, Yıl.2, Ekim, Ankara.
- GRAHAM Edward M. and Paul KRUGMAN. (1993). "The Surge in Foreign Direct Investment in the 1980s", *Foreign Direct Investment*, Ed. Kenneth A. FROOT, The University of Chicago Press.
- GUNBY, P., JIN, Y. and REED, W. R. (2017). Did FDI Really Cause Chinese Economic Growth? A Meta Analysis. *World Development*, 90: 242-255.
- GÜNDOĞAN, Naci (2002) "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri, *Hazine Dergisi*, Ocak-Nisan, Sayı: 14.
- HAYAT, Arshad. (2019). Foreign direct investments, institutional quality, and economic growth, *The Journal of International Trade & Economic Development*, DOI: [10.1080/09638199.2018.1564064](https://doi.org/10.1080/09638199.2018.1564064).
- HYMER, Stephen Herbert. (1976). *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment*. MIT.
- HYMER, Stephen Herbert. (1979). *The Multinational Corporation. A radical approach*, Cambridge University Press, USA.

- JIANWEI, Xu and KUN, Liu. (2018). Exploration on the indirect economic effects of foreign direct investment, *Journal of Discrete Mathematical Sciences and Cryptography*, 21:6, 1229-1234, DOI: [10.1080/09720529.2018.1525905](https://doi.org/10.1080/09720529.2018.1525905).
- KÖPRÜCÜ, Yılmaz. (2017). “Doğrudan Yabancı Yatırımların Teknolojik Yayılma ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi / Journal of Administrative Sciences Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 30, ss. / pp.105-122*.
- LAL, Sanjaya. (2000). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı ve Kalkınma: Yeni Gelişen Politikalar Kapsamında Politika ve Araştırma Konuları, Queen Elizabeth House, University of Oxford, Çev. Ahmet KANDEMİR, TKB, Araştırma Md.’lüğü, Haziran, İstanbul.
- MC CULLOCH, Rachel. (1993). “New Perspectives on Foreign Direct Investment”, *Foreign Direct Investment*, (Ed. by Kenneth A. FROOT, The University of Chicago Press Ltd., London.
- NOYAN YALMAN, İ. ve KOŞAROĞLU, Ş. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 1 (2), 191-205. DOI: 10.29216/ueip.344854.
- ONGUN, M.Tuba. (2001). “Yabancı Sermaye ve Dış Borçlar”, *Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi.
- ROBERTS, Tyson. (2018). Economic Policy, Political Constraints, and Foreign Direct Investment in Developing Countries, *International Interactions*, 44:3, 582-602, DOI: [10.1080/03050629.2018.1448806](https://doi.org/10.1080/03050629.2018.1448806).
- SALTER, W.E.G. (1969). *Productivity And Technical Change*, Second edition, with an Addendum by W.B. REDDAWAY, Cambridge University Press, London.
- SEYİDOĞLU, Halil. (1994). *Uluslararası İktisat - Teori, Politika ve Uygulama*, İstanbul, s. 577.
- ŞAŞMAZ, M. ve YAYLA, Y. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 359-374. DOI: 10.17218/hititsosbil.407511.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr, Erişim Tarihi:11.03.2019.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (2001). *Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2001 Yılı Raporu*.
- TSOKHAS, Kosmas. (2018). Foreign Direct Investment and the Chinese Economy: A Critical Assessment, *Journal of Contemporary Asia*, DOI: [10.1080/00472336.2018.1509233](https://doi.org/10.1080/00472336.2018.1509233).
- VAN POTTELSBERGHE DE LA POTTERIE, Bruno and Frank LICHTENBERG. (2001). “Does Foreign Direct Investment Transfer Technology Across Borders?”, *Review of Economics & Statistics*, Vol. 83, Issue 3, Aug, s. 490-497.

- VLACHOS, Vasileios A. and BITZENIS, Aristidis. (2018). The (Reinvigorating) Role of Foreign Direct Investment after the Crisis, *Journal of East-West Business*, 24:3, 139-143, DOI: [10.1080/10669868.2018.1459130](https://doi.org/10.1080/10669868.2018.1459130).
- YANTING, Wang and LIN, Zhao. (2017). Outward Foreign Direct Investment from China: Recent Trend and Development, *The Chinese Economy*, 50:5, 356-365, DOI: [10.1080/10971475.2017.1345274](https://doi.org/10.1080/10971475.2017.1345274).
- YASED (ULUSLARARASI YATIRIMCILAR DERNEĞİ). (2018). Faaliyet Raporu, www.yased.org.tr, Erişim Tarihi, 11.03.2019.
- ZENGİN, S., YÜKSEL, S. ve KARTAL, M.T. (2018). Understanding the Factors That Affect Foreign Direct Investment in Turkey by Using MARS Method, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 18, Ocak, ISSN: 1309-1123, ss. 177-192.